

gantur. • Apostoli, inquit S. Hieronymus, et Apostolici viri ita filios generabunt, ut de Scripturis sanctis instruant, ut non imitentur malefactionem Iudee, sed cum Propheta dicant: A timore tuo, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus. De his enim dictum erat: Benedicta progenies uteri tui. Tales sunt filii Abraham, qui faciunt opera ejus, et in veteri historia appellantur filii Prophetarum: quales et in novo Testamento Apostoli generuntur, Paulus Timotheum, Lucam, Titum, multosque alios; Petrus Marcum Evangelistam, et ceteri ceteros, quorum benedictum semen est, et hucusque benedicuntur, et permanent filii filiorum, de quibus Propheta dicit: Potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur, et alibi: Filii tui sicut novellae olivarum in circuitu mensurae. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum.

24. ANTEQUAM CLAMENT, EGO EXAUDIAM, — q. d. Prævenient corum vota et preces: visa eorum necessitate, aut desiderio occurram et satisfaciam, antequam ipsi illud precibus votisque mentalibus aut vocalibus exprimant. Exaudiam ergo, non solum preces, quas fundant, sed eorum nutrum et silentium affectum.

25. LUPUS ET AGNUS (v. g. Paulus et Ananias: • Paulus enim fuit Benjamin lupus rapax, — inquit S. Hieronymus,) PASCENTUR SIMIL, — q. d. Homines antecontraria moribus et vitiis addicati, per Christi legem et gratiam mores mutabantur et component, invicem non ledent, sed antipathiam in sympathiam convertent, unanimes et concordes vivent in Ecclesia, isdemque spiritibus cibis, puta doctrina Evangelii, Sacramentis, ritibus aliisque pietatis officiis sibi commodi, videntur et fruerentur. Vide dicta cap. xi, 6. Ita S. Hieronymus, Forerius, Vatablus et alii. Hoc est quod ait Iacobus: Ecce ego mitto vos sic ut agnos inter lupos, ut scilicet homines superbos, ferros et barbaros ad vestram agniam innotescant ac mansuetudinem, ac ovinam patientiam traducant, ut videantur vobis esse unius gentis, generis, indolis, aequae a fidei et religione, parconia et temperantia. Unde Forerius, in loco et nos paleas comedet, recte symbolo et adaptat jejunis et abstinentiis Ecclesiasticis et religiosis. In his enim homines olim semper carnivori hæc et fructibus vescuntur. Rursum, ait S. Hieronymus, cum vir disertus et potens in senectu, Scripturarum se tradit rusticat, tunc leo et nos paleas comedit. a

26. SP. NII PERNIS PANIS EIUS, — q. d. Serpens antea carnivorus, ideoque homini noxius, nos carnes comedet, sed pulverem et terram, ut ei initio mundi præcepit, et in poenam seductionis Eve statuit Deus, Genes. cap. iii, 14: • Super peccatum tuum gradieris, et terram comedes.

Rabbini per serpentem intelligent diæmonem Azazel, quem aiunt Levit. xvi (vide ibi dicta vers. 10), principem deserti appellari. Illius enim potestati subditum esse pulvereum deserti, id est corpus humanum, quod ex pulvere factum est, donec in spiritualem natum fuerit conversum. Sic Pausanias meminí diæmonis Euryonum, quem Delphi credebat mortuorum carnes, exceptis tantum ossibus, devorare. Sic Graeci ματρόριζον, id est mellitum placentum, ori mortui statim imponebant, quam ipse in inferno obiecere latranti Cerbero, atque διάβολον Charonis nauim, ut probat Alexander Sardus Ferrarius, lib. I De Moribus gentium.

Hinc et Forerius ad litteram per serpentem accipit diabolum, q. d. Diabolus, qui ante Christum homines, quos in lupos et leones converterat, devorabat; jam post Christum, non homines vorabit, sed pulverem, id est eov qui se sponte ei dediderunt, et devorando prebauerant. Verum, cum lupos, leones, boves metaphorice accipi constet, idem de serpente et pulvere dicendum videtur. Sensus ergo est, q. d. Homines serpentini, qui alias instar serpentum sua lingua et eauda ledeban, eorumque famam, carnem et vitam vorabant, jam per Christum ponent venenatam hanc rabiem, non nutrientur aliorum. Interiu, sed cibo innocuo facile obvio, sibi a deo dato, qualis est pulvis, puta doctrina Evangelica, quae est lex humilitatis, modestie et simplicitatis, vescuntur et pascentur. Mysticæ, serpenti, id est diabolo, cibo erit pulvis, id est homines terreni et carnales, qui in terra repunt, ejusque pulvrem vertunt, q. d. Ait S. Hieronymus: Diabolus, qui prius hominum mortibus pascebatur, deinceps eos tantum comedet, qui pulvis ac terra sunt, qui scilicet toti terrenis bonis et desideriis inhabitant.

Alter S. Ambrosius, lib. I De Penitentia, cap. xiii: Serpens, ait, id est diabolus, pulveri, id est carni mee dentem infigit, elique noceat et tantum animam custodi, ut aegritudo carnis peccatum repellat, et spiritum roboret.

NON NOCEBUNT, etc., — quia regnabit charitas in Ecclesia et regno Christi, inquit Forerius. Hoc est quod ait S. Paulus Galat. cap. vi, 16: Qui cumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, et misericordia, et super Israel Dei. b

CAPUT SEXAGESIMUM SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Hoc caput simile est precedenti, ejusdemque cum eo argumenti: pergit enim in valicinanda Iudaorum reprobatione; et Ecclesiæ gentium vocazione et propagatione, gloria et felicitate. Quocirca primo, Deus rejet Judæorum tempum et victimas, ex quod ipsi se vocantem spreverint, minaturque eis confusione et cladem. Deinde, vers. 7, predicti partum et solobet numerosam Ecclesiæ, cui promittit alera consolationis, pacem, delicias et gloriam gentium. Tertio, vers. 15, transit ad extremum iudicium, atque Deus in igne ventrum et turbine, ut dijudicet et interficiat idololatras et impios. Quarto, vers. 19, recapitulat toto libro dicta de missione Apostolorum ad gentes ut iis gloriam Dei et Christi annuntiant; ac predicti eas ad Christum et Ecclesiam magno numero et levita commode et facile venturas, ex eisque assumendos fore sacerdotes et levitas, qui in aeternum perseverent. Denique, vers. 23, atq; es fore perpetuum festum et gaudium, quodne videtur cadavera temporum, quorum vernis non morietur, et ignis non extinguetur. 1.

1. Ille dicit Dominus: Celum sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum: quae est ista domus, quam adificabis mihi? et quis est iste locus quietis mea? 2. Omnia haec manus mea fecit, et facta sunt universa ista, dicit Dominus; ad quem autem respiciam, nisi ad pauperulum, et contritum spiritu, et trementem sermones meos? 3. Qui immolat bovem, quasi qui interficiat virum: qui macat pecus, quasi omni excerebatur canem: qui offert oblationem, quasi qui sanguinem suillum offerat, qui recordatur thuris, quasi qui benedicat idolo. Haec omnia elegerunt in viis suis, et in abominationibus suis anima eorum detectata est. 4. Unde et ego eligam illusiones eorum: et que timebant, adducam eis: quia vocavi, et non erat qui responderet: locutus sum, et non audierunt: feceruntque malum in oculis meis, et quo nolui elegernut. 5. Audit verbum Domini, qui tremitis ad verbum ejus: direxerunt fratres vestri odientes vos, et abjecerunt propter nomen meum: glorificetur Dominus, et videbimus in laetitia vestra: ipsi autem confundentur. 6. Vox populi de civitate, vox de templo, vox Domini redentis retributionem inimicis suis. 7. Antequam parturiet, peperit: antequam veniret partus ejus, peperit mæstum. 8. Quid audivit unquam tale? et quis vidit hoc simile? numquid parturit terra in die una? aut parietur gens simul, quia pax viri et peperit Sion filios suis? 9. Numquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam, dicit Dominus? si ego, qui generationem ceteris tribuo, steriles ero, ait Dominus Deus tuus? 10. Laetamini cum Jerusalem, et exultate in ea omnes qui diligitis eam: gaudete cum ea gaudio universi, qui luget super eam, 11. ut sugatis, et repleamini ab ubere consolationis ejus:

de mysterio manifestus patefacto tum Judeorum reprobatione, tum Ecclesiæ vocazione.

Pax igitur, notator vero religiosus character, perversa Synagogæ hypocrisis, et decreta obscurans, vers. 4.

SECUNDU, premanuntur contra hypocritarum sunnas prima fidelium panicas, promissoribus incrementi subtancti et amplissimi, 5-9.

Tertio, congratulatur Ecclesia a congratulâbüs, letitia, solatio, et glorie praesagio, 10, 11: *primo*, o! panis abundantium, principium favorem, et Dei auxilium, 12; *secundo*, ob redditum inimicis vindictam et hypocritis ponam, 16-17.

Quarto, predictur divulgatio Evangelii per universum orbem, et genitum ad fidem conversio, 18-20; et *primo*, describitur innovata cultus sacri constitutio, 21-25; *secundo*, submittitur triumphus de hostibus Ecclesiæ monnum damnatis, 24.

COMMENTARIA IN ISAIAM PROPHETAM: CAP. LXVII

¶ mulgeatis, et deliciis affluatis ab omnimoda gloria ejus. 12. Quia haec dicit Dominus : Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, et quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis : ad ubera portabimini, et super genua blandientur vobis. 13. Quomodo si cui mater blandiatur, ita ego consolabor vos, et in Jerusalem consolabimini. 14. Videlitis, et gaudebit cor vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt, et cognoscetur manus Domini servis ejus, et indignabitur inimicus suis. 15. Quia ecce Dominus in igne veniet, et quasi turbo quadriga ejus : reddere in indignatione furorem suum, et in reparationem suam in flamme ignis : 16. quia in igne Dominus dijudicabit, et in gladio suo ad omnem carnem, et multiplicabitur interfici a Domino, 17. qui sanctificabantur, et mundos se putabant in hortis post januam intrinsecos, qui comedebant carnem suillam, et abominationem, et murum : simul consumentur, dicit Dominus. 18. Ego autem opera eorum, et cogitationes eorum, venio ut congregem eum omnibus gentibus et linguis : et venient et videbunt gloriam meam. 19. Et ponam in eis signum, et mittam ex eis, qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam, et Lydiam tendentes sagittam ; in Italiam et Graciam, ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, et non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, 20. et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum domino, in equis, et in quadrigis, et in lecticis, et in mulis, et in carrucis, ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israel munus in vase mundo in domum domini. 21. Et assumam ex eis in sacerdotes et levitas, dicit Dominus. 22. Quia sicut celi novi, et terra nova, que ego facio stare coram me, dicit Dominus : sic stabit semen vestrum, et nomen vestrum. 23. Et erit mensis ex mense, et sabbatum ex sabbato : veniet omnis caro ut adoret coram facie mea, dicit Dominus. 24. Et egredientur, et videbunt cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me : vermis eorum non morietur, et ignis eorum non extinguetur : et erunt usque ad satietatem visionis omni carni.

4. COELUM SEDES MEA, TERRA AUTEM SCABELLUM. — Incepit hinc Petrus Martyr, lib. *In Confra Gardineum*, part. I, argumentatur: Deus est in celo, ergo non est in Eucharistia: «In celo ergo querendus es, inquit, non in templo vel paxide, nisi velimus sedem Dei et colum in pixide confineri. Incepit inquam, Deus enim in celo est; sed eo non concluditur: est enim citam in terra, in aere et ubique.

Pro sensu ergo Prophetae nota: Ne montem sanctum, de quo cap. precedet, vers. ultim. intelligeremus esse Sion; rursum, ne ea que ab Isaia a cap. xi, hincusque de dirienda terrae, ejusque redificazione et Sionis gloria dicta sunt, carnales cum Judas acciperemus de terra et Iudea: Sione et Iesualem; haec de causa auctor et elidit haec opinione Deus, docetque se eam reiectum, et ejus loco Ecclesiam genitum sibi adoptatulum. Sensus ergo est, q. d. Vos, Judei, putatis me Sionem vestram ejusque templum depere, meque illi quasi throno meo affixum esse, ut ab eo avelli nequam; ac proinde vos illo gloriamini, illud invictum et eternum fore putatis, ille sceleris vestra obtestatis, putatisque vos esse inexpugnabiles, dicentes: *Templum Domini, templum Domini; fallimi, toto celo erratis, miseri crassique homines.* Ego enim sum spiritus omnipotens et immensus, quare loco non capior, non delector; utque hoc ostendam, Sionem cum templo ejusque sacrificis abolobo. Nam coelum et terram ego impleo, immo supero, et ulterius per immensa vacui spatia me extendo. Totum ergo coelum tantum exiguis miliis est thronus, in quo meam gloriam et magnificientiam regiam, immo divinam Angelis et Beatis ostendo: tota terra mibi est instar parvi scabelli [coquirit de se quasi homine et rege, sedente in solo, anthropopathes]; porro delector spiritu peccatoris contrito et obedienti, et, at Septuaginta, humili et quieto. Ita S. Hieronymus, S. Cyrilus, Procopius, Quicquid Theodosi et Ambrosius in *Psalm. xxx*, ex hoc loco docent humiles et mansuetos esse templum Dei, in quo Christus, verus Salomon, qui est pax nostra, requiescit. Unde S. Gregorius, V *Moral. xxx*: «Cum, inquit, humili doceret, quietum profinus adjunxit. Si ergo ita quietem mentis subtrahit, sanco Sancto Spiritu habitationem claudit.»

Querit S. Hilarius, lib. *In Trin.*: Si oculum sedes Deli, terra scabellum, quomodo ergo alii dicunt *Deum contineare colum palmo, terram pugillo?* ac respondet anthropopathes hinc dici de beo, ut varia eius attribute denotentur: nam in throno et scabello, secundum habitum considerantis, protensis corporis, puta majestas regia intelligentia; in continenda vero palmi et pugilli, Dei immensitas describitur, ut cœloq[ue] terra significaret, quod Deus intra et extra est, supereminentis et internus, id est circumfusus et inclusus in omnia;

COMMENTARIA IN ISAIAM PROPHETAM, CAP. LXV

palmo vero et pugillo continente omnia, ejus infinita magnitudo monstratur, qua extra omnia creata se porrigit in immensum, eaque quaque rumpit confinet pugillo, imo digito. Vide et S. Gregorium, *H. Moral.* viii.

com Dei, Regis regum, et Domini dominantium?

3. QUI IMMOLAT BOVEM, QUASI UNI INTERFICIT VI-
DEUM — Deus hic asseverat se detestari sacrificia
Iudeorum, eaque comparat homicidio, matatio-
ni canis, oblationi sanguinis sulfi et idololatrie;

Allagorice, Origenes in *Math.* cap. xxi: Ecclesia, ait, hic militans, est scabellum Dei, de qua dicitur: « Cum subiecta illi fuerint omnia; » et, quod ponet inimicos scabellum pedum suorum. Magna beatitudine est, ex inimicis scabellum Dei fieri, et subiici Deo.

Symbolice, celum est divinitas, terra humanitas. Unde S. Augustinus illud *Psalm. xviii.*: «Adorate scabellum pedum ejus, » sic explicat, q. d. Adorate humanitatem Christi.

Denique eleganter S. Bernardus, tract. *De Grandibus humilitatibus*, i^o gradu 1°, hinc probat diabolum nec in celo, ne in terra, cum Deus illa occupet, sed in aere locum habere : « Quid facies, inquit, o calo pulsus ? tu in terra remaneare non posset; elige ergo tibi in aere locum, non ad sedendum, sed ad volandum, ut qui tentasti concutere statum eternitatis, prenam sentias proprie fluctuationis. »

QUE EST ISTA DOMUS, QUAM EDIFICABITIS MIHI? —
Isaias in persona Iudeorum quiescit est, cap.
lxiv, vers. 41, exustam esse domum Dei per Ro-
manos : « In qua, inquit, te laudaverunt patres
tibia. Ad Christum enim haec spectant, ut iam
sepius ostendit, et patet hic vers. 7 et sequent. Ita
S. Hieronymus, Cyrilus, Procopius, Theodoretus
et ali passim.

Qui HACCAT PECUS, QUASI QUI EXCEREBAT CANEM.
Hebreicae **לְבָבָם**, id est *decoivans*, sive *conveniens* amputans cani; Chaldaice *אֲכַרְזֵנָה*; Septuaginta, *οἰδεῖς*. Idem dicit alia similitudine frusta et horrida: id enim importat *et exacerbat*, q. d. Qui pecus maciat Deo, facit rem illi ingratam, invisam et indignam, ac si ei maletiam canem. Recedit enim notat S. Hieronymus ex lege veteri: *a nec mercede mercificis, nec pretium canis, in domo Dei offerri posse, quia utrumque animal primum est ad libidinem.* Addit canem vilissimum esse animal, et hominam eam esse violentam, si deo

2. PAUPERCLUM. — id est humilem, ut veritatem Vatiliani : cognati enim sunt humiles et pauperes : animal, et abominandam esse victimam, si est nec excrerebat.

Qui recordatur (recordando offert et adoleat, est metalepsis) **THURIS**, QUASI QUI BENEDIC IDOLO, — q. d. **Eum qui mihi adoleat** thus vel thymianam, exsorbo us cassa jan dictas, atque illud adoleat idolo. **Nola.** **Thurificatio** hic vocatur **reveratio** et **benedictio**; quia in ea solabant Dei, vel idoli, cui thurificabant, reverorunt, eumque bene dicere, id est eum laudibus et hymnis celebrare.

HEC OMNIA ELEGEBUNT IN VHSUS, — q. d. **Hac fucata religiosis specie ipsi non me, sed se decipiunt:** quia ipsi inferni in suis abominationibus id est abominandis peccatis, delectantur et perseruent.

TREMENTEM. — Hic vox significat ingenium reverentiam et metum : inde enim oritur tremor, uti pueri contremiscunt ad vocem aeriorem patrem, vel praecitorum. Quis non tremat ad verant.

4. UNDE ET EGO ELIGAM ILLUSIONES HORUM, — q. d. Victimis suis ipsi seclerati non tam honorant me, quam rident et alludent : facta enim illa et la-

vata pietatis species, qua velant sua crimina, non tam Dei cultus est quam illusio et irrisio. Hinc pariter ego illudam eos, immittamque eis illusiones, ut nimurum capiantur, cadantur et illudantur a Romanis. Ita Cyrillus et Procopius.

3. AUDITE VERBUM DOMINI, qui tremitis ad verbum eum (Ab impiis et incredulis Deus hic se convertit ad pios et credentes, de quibus vers. 2, puta a Iudeis ad Christianos, ab Israele obdurate ad Israelem obdacentem Christo, nimur ab Apostolis et primos fidales, quos ex Israele elegit Christus Hicce ait consolator Deus) : DIXERUNT FRATRES VESTRI ODIENTES, etc., — q. d. O Apostoli mei, vestri fratres secundum carnem, scilicet Iudei, vos oderunt et abjecerunt proper nomen meum, puta ob fidem Christi mei, dixeruntque irrisorie : Glorificetur Dominus, id est ostendat gloria suam Christus, vester Deus crucifixus resurgentio, aliaque miracula patrando, ut letemini, et nos videamus vestram lexitim et ejus gloriam, q. d. Nequaqueam Deo mortuo et crucifixus vobis letitia aut gloria, sed potius moror, confusio et probrum obvenient. Verum hi sanniones ipsimet confundentur; Christus enim, resurgens, per Paulum et alios Apostolos ostendit gloriam suam, ac convincit confundendum eos, et tandem per Titum et Romanos, extrema clade et confusione eosdem plectet. Ecce enim jam videor mihi

audire vocem sonantem populi de civitate, scilicet perculsi et ululantis ad obsidionem Romanorum, et vocem angelorum clamantium e templo : *[Migremus hinc]*; et vocem Domini clamantis per Prophetas, tum per alios, presertim per Iesum quemdam, exaudiunt immixtore Iudeis hostibus suis. enim Anani filius, homo rusticus, immixtore Tito atque excidio, per quadriennium haec latae verba usurpatum, atque enthiasmo actus, assiduus dicit et nocte plateas obiens clamabat : *Vox ab Oriente, vox ab Occidente, vox in Hierosolymam et templum, vox in omnem populum : Ve, ve, ve Hierosolymis!* donec in iure imido de more contentiori voce in clamans, addensque : *Ve Hierosolymis et mihi!* lapide tormento missio Iothi interierit, teste Josepho, lib. VII. *Belli*, cap. xii. Ita S. Hieronymus, Cyrilus, Theodoreus, Haymo, Adamus, Forerius et alii. S. Hieronymus : *Glorificare Dominus, et vivendum in letitia vestra, cuius versio[n]i hic sensus est : Quid nobis humilem introductio[n]e Deum ? quid crucifixum et virum dolorum, et scientem ferre infirmitates ? volumus eum in sua (ut dicitis) majestas, conspicere regnantem, suscipiemus et in sua gloria trahantem, humilem atque abjectum videre non possumus.*

Nota hebraismum, « videbimus in lætitia vestra, » id est videbimus lætitiam vestram. Hebrei enim verba contactus, tam corporalis, quam spiritualis (qualis est visio, quæ rem visam suo intentu quasi attingit) construunt cum 2, id est in st ablativo.

fortitudo : « Non enim, inquit Cyrus, effemina-
tur mollitur populus christianus, sensu virili pre-
dictus est et juvenili. » Unde constat christano no-
mine et Ecclesia matre indignos, qui a virili statu
in feminis illecebris degenerant.

Christus posuit
pascu-
lo- Hinc tropologie dicte sanctos in Scriptura vocari « masculos » ad virtutem enim christianam vi opus est; vis posuit animalium masculum. Hoc est enim quod ait Christus : « Regnum celorum vim patitur, et violenti rapiunt illud. » Et contra impium, utpote molles et voluntarii, vocantur « feminine ». Ita S. Hieronymus hic, et in cap. ii Ecclesiasticus, et S. Ambrosius, lib. I De Caino et Abel, cap. x, in fine.

8. NUMQUID PARTURIET TERRA IN DIE UNA? (q. d.
Non: nam nullum eget tempore, ut semin germit,
crescat, fructueat: AUT PARTURIET GENS SIMUL?
(q. d. Minime: nam cum numerosi proles
qua gentium officiat, non generatur uno die, sed
multis annis et secundis, uti videtur fuit in prosapia
Abraham. Hoc ergo est mirabile et omnibus sociis
scilicet inauditum, ut precessit, quod Ecclesia una
die, id est brevi tempore, multa milia, gentes
que integras Christo peperit, idque non successive,
ne cum magno dolore et angore;) QUA (simul
et quasi in eodem instanti) PARTURIVIT ET
PEPERIT SION (id est Ecclesia), FILIOS SEOS.—
NOTA: Tu quia est adversarium, idemque valet quod
conversus es, etiam. *Vide canon. XIV.*

verumtamen, ut videtur. Vide Cawen. XIV.
9. NUNGUNUS EGO, QUI ALIOS PARERE FACIO, USQUE
NON PARANT. — Ad litteram loquitur de paro, id
est conversione gentium ad fidem in baptismum
Christi, q. d. haec fuit subita generatio et multi-
plicatio Christianorum, non fuit naturali vi, ut
praecessit, nec viribus Apostolorum aliorumque
hominum; sed mea divina. Ego enim, qui alios
parere facio, maxima et infinita parendi vi pre-
dictus sum; ac proinde in instanti possum infiniti-
nos parere, id est generare.

Doctores scholastici a pari hinc probant fucunditatem naturalem in Deo esse immensam et efficacissimum, scilicet Deum Patrem ab eterno posse, et de facto generare Verbum sibi consubstantiale et aequalis: quia ipse facit ut homo hominem sibi consubstantiale et in natura aequaliter generet, ipseque omnibus generantibus et parentibus tribuit vim generandi et parentandi: quidnam enim, qui facit aliis naturale parentare, ipse naturaliter pariat, id est generet, filium sibi honum? Verum hoc non intendit hic Propheta, ut patet ex dictis.

10. LETAMEN CUM JERUSALEM. — Invitat hic fi-
deles, ut exsultent de J^erusalem, id est Ecclesiis,
propagatione et gloria, quia antea lugebam, cum
videbam ejus exaltitatem, scilicet tam paucos et
abjectos esse christianos, quos Iudei et gentes
persequerentur.

11. Ut SUGATIS (id est et sugite, vel, quia sugetis). —T_o enim ut, hic et alibi non finem, sed connexionem ac consecutionem, vel causam l^etitiæ signi-

ficat. Vide *Can. XXIV.* Alludit ad infantes lugent et flentes, quos matres quietant et consolantur applicando eos uberibus, ut sugendo flere de-
nant.

12. ECCE EGO DECLINABO SUPER EAM QUASI F
VIUM PACIS, — hoc est, pacem exuberantem
videatur non tam esse pacem, quam torrens et fl
vius pacis, qui vobis rerum omnium affluentia (ha
enim Hebreis significat *par*) inecribit, ita
obiret. Haec est causa letitiae fiduciam, sive c
dixerit: « Letitiam cum Jerusalem, » etc.

live vera sunt in Ecclesia militante, veriora
erunt in triumphante: unde ad can hec et quia
quæntia refert S. Augustinus, lib. XX *De Civit. eccl.*, cap.
xxi: ibi enim erit plena pax, copia deliciarum
ibi perfectissime æqua ab blanda consolacione
buntur nos Deus, Christus, Virgo Beipara, or-
nesque Angeli et Sancti. Ita et S. Hieronymus
alii. Nam in hac vita Ecclesia manet sub cruce
morte, habet tamen sua ubera consolacionis
glorie. Unde sequitur:

**AB UBERA PORTABIMINI, ET SUPER GENUA BLANDI-
TUR VOBIS.** *Ad ubera hebreiæ est **Ts**, id est ad latum. Unde Septuaginta vertuit **τσιρις εβραιικη**, id est in humeris portabunt. Noster vel pro **τσιρις** legit **ΤΩ**, id est uber : latum per cataphractas accepit pro ubere, quod ad latum, idque apposite et prudenter. Nam præcessit a **σογεια** : **σογεια** autem ubera. Rursum quia sequitur : **Quonodo si cui mater blan-**
tur, ita ego consolabor vos. Matres autem parvulis suis blandiri, eosque consolari debent, dando eis ubera. Sic cap. LX, vers. 4, dicitur : **Filie tua de latere surgent; ali videntur, filia tua ad ubera nutritur;** quia nimis latus significat uber laterale. Ab Ecclesiæ translati sermones ad ejus fidèles et filios : unde a singulari transit ad pluralem. Porro ubera et genita intelligit tum gentium, de hisce enim dixit : **G**riam gentium sugetis ; tum Dei et Ecclesiæ, qui vers. 41, q. d. **Vos, o fidèles, fovibimini nutritiemi, tum gentibus dividibus et poteribus, imo regibus et principibus; tum a Deo Ecclesia, ejusque pastoribus et prefectis tibi blandi et largiri, quam solent parvuli a matribus : hosce enim solent matres ad ubera portare super genua, illi blandiri, oscula osculari. Ita S. Hieronymus et Cyrilus. Vide Clementem Alexandrinum lib. I **Pandæmonium**, cap. v.***

14. OSSA VESTRA QUASI HERBA GERMINABUNT.
Symmachus verili, *foreburn*, q. d. Tanta erit ves-
tita, ut ossa vestra morbo squida, mare
et quasi emorta, reviviscere et resuscitare
deantur. Sicut enim tristitia exscissa ossa, med-
lamque consumit, ita letitia ea suo succo ei
dilatit, irrigat, humectat et vegetat. Hoc est quod
ait Sapiens, *Prov. XVI, 22.* «Animus gaudentis
ridam efficit juvenitum, spiritus tristis exsicca
ossa.» Hinc Judei, in Babylone captivi et afflitti
comparantur ossibus aridis, que Deus revivis-

Tres domus, post forense poserant idola, sive lares *suo*, ut felix esset ingressus et egressus. *Unde* *S. Augustinus*, lib. IV *De Civit. cap. viii*: *Tres*, ait isti deos custodiendis ostia poseruntur, *Foreulum* foribus, *Cardeam cardini*, *Limentinum limini*: unde et coram iis iusta ostia instruebant convivia, et inter ea diis bisce libabant. Et hoc hie vult *Isaias*, et idem innuit *cap. lvi*, 8, hec autem faciebam in dominibus tunc privatis, tum magis publicis et sacris, sive in delibris, quae de more ad amoretatem in horis inter arbores exstrebant: uti etiamnam ibidem suas mosches extraherentur. *Mahoo*-*etiam*, *Iba Arias*.

Et abominationes, — id est cibos immundos, legem velitos, uti joi trichinum ho-*tarium* patibacuram, inquit *Potterus*. Item cibos idololatrorum sive idoliomphata: *tunc* etiam hic idololatriam et luxuriam, sive intemperantiam ciborum legere prohibitorum.

Et nubes, — *Hebreorum* *אַכְבָּר* *אַכְבָּר* quoque glicem significat: nimis enim sibi gloriam eius vestit est *Judeus*, *Levit. xi*, 29. *Portio* glicis etiam a Romanis habitos fuisse in delibis, docet *Varro* *lib. III De re rustica*, *cap. xv*, ubi pro gliribus sagittinum facta fuisse vivaria testatur: glices enim pingues sunt, quin et somno pingueantur. *Audi Martalem*, *lib. XIII*, glicrem depingentem:

*Tota micta dormitur licet, et pinguius illa
Te pone sum, quo me nū nisi somnum alii.*

Glis ergo symbolum est obesi, somniculosi, accidi.

18. Ego autem opera eorum, — *Supple*, plectant et punctum aeriter, aut potius, of *Septuaginta*, *inueni*, *q. d.* *vici* et cognovi sceleris eorum, que post januam, vel alibi in occulo patranti. *Est* apostolensis, *Romania* enim per disputationem hec dividunt a sequentibus; *hinc* Adamus cum iis connectat. *Verum* sive connectas, sive dividas, ad ea referenda sunt: *ad hoc enim cogit nos veratio nostra Vulgata*.

VENIO UT CONGREGEM CUM OMNIES GENTIBUS ET LINGUIS, — *Congregem*, quos, vel quae? aliqui subaudient et repetunt in vers. 2, trementes sermones Dei. *Verum* hec nimis longa et remota est repetitio. Quare melius, «ut in congregem», scilicet operam et operantes impie, de quibus immediate precessit, *q. d.* *Venit* ut impios Judeos, eorumque opera sacrilega congregem cum omnibus gentibus in valle Iosephat, eaque ibi quasi in publico orbis theatro omnibus spectando proponam: ibi enim tam *Judeos*, quam gentes congregabo, ut publice coram omnibus angelis et hominibus eos dijudicem, puniam aut primum pro meritis coquusque: ibi ergo videbant gloriam meam, id est gloriosam vindictam impiorum et gloria premia Sanctorum. *Bursum* videbant *Judei* gloriam meam, qua saecule gloriosus cum omnibus sanctis et angelis et celo descendam cum potestate magna et maiestate

quasi rex et judex orbis, cuius humilitatem in primo adventu viderunt et contempserunt. *Ita* sentit *Adamus*.

Quocores planius cum *Septuaginta*, *Chaldaeo*, *Pagnino*, *Forero* et *Vatablo*, ex *Hebreo* veri potest: *Venio ut congregem omnes gentes et linguis, et venient, et videbant gloriam meam*, scilicet *judicis Christi* jam dictum.

19. Et ponam in eis signum, — Resiluit hic *Isaias* ab impiis adpios, a secundo Christi adventu ad primum. Fact enim hic brevem prophetam sue *Anaphasepham*, quae summationem repetit et recapitulat totum opus redemptoris Christi, de quo egit hoc libro, puta gratiam novi Testamenti, presertim fidei propagationem per omnes gentes a tempore Christi usque ad finem mundi, diemque iudicij et resurrectionis universalis, ibique quodammodo *propositum*. *Ita S. Cyrilus et Adamus hic*, et *S. Augustinus*, *XX Circit. xxi*. *Sensus ergo est*, *q. d.* *Antequam congregem omnes gentes in valle Iosephat, prius erigam inter eis signum, quasi vexillum, crucis, ad quod conveocabo et congregabo omnes nationes; ideoque mittam ex primis illis qui salvi, id est justificati et sanctificati fuerint a Christo, ac vocati ad aeternam salutem, puta mittam apostolos, ad gentes in mare (ad insulanas et transmarinas gentes) et in Africanam, et in Lydiam, etc., ut ex toto orbe populus convenerit ad vexillum crucis, fidemque et salutem Christi.* *Ita S. Hieronymus*, *Cyrillus*, *Theodoreus*.

Aliqui per *signum* accipiunt templum et altaria, passim inter gentes ab Apostolis erecta. Alii per *signum* accipiunt characterem Baptismi et Confirmationis, quo suum gregem suosque miles consignat Christus, idque probat *Cardinalis Bellarmius*, *lib. II de effectu Sacram. cap. xx*, sub finem. Alii denique *q. d.* *aptius per signum* hoc accipiunt charismatum Spiritus Sancti, ut linguis igneis data Apostolis in Pentecoste. Hic enim tunc signati sunt, non tantum quasi amici et ministri, sed et quasi Apostoli Dei et Christi, indeque profecti in mare, Africanam et Lydiam, etc., hoc signo gentes ad Christum converterunt.

Qui salvati fuerint, — *Verti* quoque potest cum *Forero* qui *salverunt alias*.

Tendentis sagittam, — Refer ad vocem «gentes», «qua precessit», *q. d.* *Mittam* Apostolos ad gentes, puta Afros et Lydios, sagittandi peritas, id est armatas et crudeltes; seu faciat ut eas non timeant, immo convertant, *ali S. Hieronymus*. *Pro tendentes* hebraica est *כִּסְצָבָה* *mosech*, quod *Septuaginta* relinquit quasi nomen proprium, per quod *Leo Castrius Moschos* sive *Moscovitas* accipit. *Alii* *q. d.* *tendentis* referunt ad *Apostolos*: illi enim fuerunt sagittarii Dei, immo sagittae potentes acutae, qui corda gentium amore et timore Dei confinxerunt et compunxerunt.

ITALIANUM, — *Hebreorum* est *תְּבֻנָּה tubal*: *per*

vit Gregorius de Valentia, *De Eucharistiae Sacrificio*, disp. 6, *Quæst. XI*, puncto 1.

22. Quia sicut coeli novi et terra nova, *qua* ego facio stare coram me, — *q. d.* *Sicut dominus ministrum suum facit stare coram se*, ut jussa sua excepit et exsequatur, siue ad nutum serviat; *ita coeli et terra stant coram me*, milieque ad nutum famularuntur. Porro coeli novi et terra nova sunt coeli et terra in resurrectione innovanda: *mystice sunt regnum Dei*, sive *Ecclesia*, de qua *ep. præced. vers. 17*. *Sensus est*: *Sicut coeli hi cum terra innovandi in aeternum perseverabunt*, milieque servient; *sic semen vestrum*, id est fideles a vobis conversi, o *Apostoli*, nomenque *vestrum perdurabit in aeternum*, *q. d.* *Vetus sacerdotium et Testamentum finem accipiet in Christo*: *at novum sacerdotium, puta ministerium ministrorum sacrorum ex genibus assumptorum*, sive *Petri et Pauli*, *aliorumque Apostolorum progenies*, *tandem durabit, quādūlū celum et terra, nimirū durabit in omnē aeternitatem*: *per eam enim in omni gloria et jubilo Deo astabunt*, *Deumque laudabunt*: itaque *juges ei offiserunt victimas oris et cordis*, *puta hymnos, grafiarum actiones, doxologias, etc.* *Ita S. Hieronymus*, *Cyrillus*, *Theodoreus*, *Forero*, *Adamus et alii*. *Sensus Propheta transit latenter ad secundum futurum*, ut in eo prophetiam finiat.

In equis et quadrigis, — *Nota* per haec accipi quevis auxilia et solatia, tum humana, tum angelica, tum divina, *q. d.* *Commode et facile per toti adminicula gentes ad fidem et Ecclesiam adducentur*: *licet enim via crucis, penitentie et mortificationis*, per quam eis incenduum est, sit aspera; *tamen eam mollient* *Apostoli verbo et exemplo*, *angeli sua ope*, *Christus sua gratia suisque consolationibus spiritualibus*: *quibus facit ut gustato spiritu desipiat caro*, utique ex amore Dei et spe gloria celestis, *omnia durabunt superent*, et nihil astinent, *imo in illis gloriorientur*. *Ita S. Hieronymus et Augustinus XX Circit.*

Alludit ad Iudeos Babylone redeuentes in Iudeam: *hi enim, favente Cyro, commode et exsultante remeauerunt in patriam*.

QUOMODO SI INFERANT FILI ISRAEL MUNUS IN VASE MUNDO IN DOMUM DOMINI, — *q. d.* *Quam pretiosa gratia erant Deo munera mundi, a mundis in vase mundo ei in lege veteri oblati, tam mundi, prelios et grati erunt Deo genitiliis iam sanctificati per sanctos Apostolos, ei oblati in sancto baptismate. Baptismus enim aliague sacramenta sunt vase mundi et sancta Dei*.

21. ASSUMAN EX EIS (gentilibus) IN SACERDOTES ET LEVITAS, — *id est diaconos aliosque Ecclesie ministros*. *Olim soli Judei, immo soli ex tribu Levi oriundi, poterant esse sacerdotes et levites*: *at Christus ex omni gente eos elegit*. Ergo non omnes christiani sunt sacerdotes, ut vult *Kennadius*. *Ios enim nemo sane mentis dixerit ex christiani seligi et assumi, ut recte inter alios nota-*

vim accendi animos torpentes habent hec eorum domesticas, et oculos nostros assidue flexientia, tam illustria fortitudinis, castitatis et charitatis exempla ac triumphi. «Solemnitas martyrum exhortationes martyrum sunt, ut imitari non piqueat, quod celebrare delectat,» ait S. Augustinus, serm. 47 *De Tempore*. Quapropter multi pri reges et principes, tum ex Anglia, tum aliunde, olim Romanorum venerunt, ut ibi vitam agerent, eamque pio fine et transiūt conculderent.

Ia fecit Ceadwalla, rex Britonum, de quo audi Bedam, lib. V *Histor.* cap. vii: «Venit Romanus, hoc sibi glorie singularis desiderans ad ipsi, ut ad limina B. Apostolorum fonte baptismatis abluoretur; simul etiam sperans, quia mox baptizatus, carne solutus, ad eternam gaudia jam mundus transiret, quod utrumque ut mente disposuerat, Domino adjuvante, completum est. Etenim ille perveniens, pontificatum agente Sergio, baptizatus est die sancto sabasti Paschalis, anno ab incarnatione Domini 689, et in aliis adhuc positus, languore corruptus, xii Calend. Maior. solutus est a carne, et Beatorum est consortio sociatus in celis. Subdit enim nomen Petri sumpsisse in baptismate, et in S. Petri basilica esse sepultum; cuius et epitaphium recitat.

Sic et Coenredus rex Merciorum, cum sex annos regnasset, Romanum transmigravit anno Domini 709, ut Beda in Epitome scribit.

Anastasius in Constantino de duabus aliis regibus ita scribit: «Hujus temporibus duo reges Saxonum ad orationes Apostolorum cum aliis pluribus venientes, velociter (ut optabant) vitam suam finiverunt. Idem scribit Paulus Diaconus, qui et subdit: «His temporibus multi Anglorum gentis nobiles et ignobles, viri et feminae divini amoris instinctu, Romanum venire conseruerunt.»

Huic rex Britonum, Ceadwalla successor, «cum regnum tenuisset 37 annis, eo relieto, ac junioribus commendato, ad limina Apostolorum, Gregorio II Pontifice, profectus est, cupiens in vicinia locorum sanctorum ad tempus peregrinari in terris, quo familiari a Sanctis recipi meretur in celis,» ait Beda loco citato. Romae ergo ad limina Apostolorum, monasticam vitam amplexus, sancto fine in Domino quievit, ut referit Baronius ex *Ant. Angl.* anno Christi 740.

Negre vero viri tantum principes, sed et femine id ipsum presseruerunt. Nam Eadburga cognomento Ruggan, consanguinea Hedilberti regis Cantuariorum se contulit ad limina Apostolorum. Quod priusquam faceret, litteras ad S. Bonifacium Frisiorum et Thuringorum apostolum dedit, quibus eum sui desideri et propositi conscient reddit, scilicet, optare se jure senescientem solam patriam relinquere amore quietis, et Roman peterem, ut ibi apud sancta limina Apostolorum degens incognita, illuc divinis tantum vocans re-

bus, ultimam diem preparans se ad obitum expectaret, petens ab eo super hac protectione consilium. Cui S. Bonifacius in haec verba rescripsit: «Melius mihi videtur, si proper libertates seculares, in patria libertatem quietis mentis habere nullatenus possis, ut peregrinatione libertatem contemplationis, si valueris et possis, acquiras, quomodmodum soror nostra Wicburga faciebat, quae mihi per suas litteras intimavit, per talen vitam quietem invenisse juxta limina S. Petri, quem longum tempus desiderando quiescit. Porro Wicburga haec, ut patet ex epist. 47 eiusdem S. Bonifacii, Rome spontanea spud apud S. Petrum cella instar exercitus clausit: ibique inclusa vita contemplativa operam dedit. Recenset atrociter epistolam Cardinalis Baronius, anno Carlisi 723.

Denique Carolus Magnus, anno Domini 774, peregrinatus est Romanum; cumque ad urbem accederet, ex equo descendens, pedes persextrad S. Petrum, ac gradus S. Petri sigillatum deosculans, ab Adriano Pontifice exceptus, alias deinde ecclesias pari devotione visitavit. Quocirca Dens et henechit. Nam rediens Ticium cepit, ac Besiderium Longobardorum regem captivum abduxit, regnumque Longobardorum tot amnis Italia molestum, extinxit. Deinde Saxones subjugavit. Ita ex Anastasio et aliis Baronius, anno Domini 774, ubi et ostendit Carolum Magnum quater peregrinatum esse Romanum, scilicet primo, anno 774, uti iam dixi; secundo, solvendi voti causa, anno Domini 780; tertio, adversus Ducem Beneventanum, anno Domini 786; quarto, ad restituendum Leonem Papam in suum locum, anno Domini 800; quando et creatus est Imperator.

Tertio et genuine, transit hic Propheta ad seculum futurum, felicissimum bonis, infelissimum ipsis, ut ejus vel horro, velamorem et desiderio aculeum infigat lectori, itaque liberum finiat, ut doceat concionatores conciones finire infuso similis auditoribus stimulo.

Nota ergo hebreum: *mensem enim vocat primum diem mensis, qui erat festum neomeni, quod hebrei dicunt y'm chodes,* id est iunatio, scilicet luna et mensis, nimis novilunium, quod Iudei celebrabant ob duas causas: *primo*, ob beneficium gubernationalis divinae; *secundo*, ut siue frugum, ita etiam temporis et mensis primis Deus dependent. Vide dicta *Nam.* xxvii, 11.

Sensus ergo est, q. d. Fidelibus in Ecclesiis, praeferint ecclesiis et triumphante, perpetua erit solemnitas, perpetua quies et exsultatio, perpetua sabbatismus, perpetua neomenia, id est perpetua gaudi, gratiae et glorie innovatio; cum ex adverso ipsis et damnatis aeternus erit ignis et vermis, ut sequitur. Ita Theodorus, S. Augustinus et Tertullianus locis citatis.

OMNIS CARO, — omnis homo: puta omnis fidelis et sanctus, omnis beatus; de his enim solis agit.

24. ET EGREDIENTUR ET VIDEBUNT CADAVERA VERO-

Sum. — Primo, Sanchez haec pergit expondere de Ecclesia presenti, q. d. Fides in Ecclesia securi et tuta, cogitatione exhibuit et contemplabuntur funera quotidiana eorum, qui extra Ecclesiam expulsi sunt demones laqueis, et gladio Domini.

Rursum, ut Forerius, exhibuit meditando penas damnatorum in gehennam, qui sane prudens et utilis est egressus, ut peccata videntur, non in gehennam ingredi cogantur. Secundo, S. Cyriacus haec referat ad vestitum Iudeorum per Titum. Tertio et genuine, S. Augustinus, Hieronymus, Adams, et alii passim haec referunt ad futurum seculum, q. d. Besti mente et contemplatione, vel etiam naturaliter et localiter, si velint, egreditur celo, ut conimus inuenient damnum supplicia, que ipsi singulari Dei ope evaserunt, et in quae hostes suos impios in eternum voluntari videbunt. Hoc enim ingerens eis erit gaudium. Sic, inquit Theodorus, Lazarus in sinu Abraham existens, vidi animam dulium epulonis in inferno. Quinimum S. Thomas in Supplemento, III part., *Quest.* LXXXIV, cap. II, vers. 2, docet Beatos quandoque re ipsa celo extiros, tum at domet agilitatis exereant, tum ut visum aliarum creaturarum specie pascant et oblectent.

Nota: Corpora damnatorum, liest animalia, dicuntur *cadavera*. *Primo*, quia feda, gravia et olida erunt instar cadaverum. *Secundo*, Hebrewae cur? *130 pigr.* etiam significat pigris; et membra frigore torpienta, aut tormentis delassata. Ita Theodorus et Castrius. *Tertio*, quia sunt in morte eternorum; et simili in pena aeterna: ut enim mortuus significaret *cadavera*, » dixit et « vermes; » ut vero vitam omnem morte acrioribus et penam demonstraret, ignem dicit inextinguibilem, et verme eorum non moriatur.

VERMI CORUM ET MORIETUR. — «Vermis,» id est vermes. Alludit ad *cadavera* damnatorum, de quibus praecessit; hinc enim solent in hac vita securi vermes: sed hi sunt mortales; illi in gemitu erunt immortales; hinc addit, «non morietur.» Cum enim hic moritur homo, mox caro eius humida et putida producit serpentes, bufores, lumbricos et alios vermes. Hi carnes defuncti rodunt et depascunt usque ad ossa, cumque nihil amplius restat quo pascantur, emoriantur sensim, et vertantur in terram. Ita impictur illud Dauid Adam: «Memento, homo, quis pulvis es, et in pulverem revertaris.» Verum in inferno uti cadaver, ita et vermis et ignis erunt aeterna, Deo ex semper conservante ad aeternam reproborum punitionem. Arabicus verit: *Cuius corum non moritur, et vermis corum non dormit, et ignis corum non extinguitur.* Porro loqui Prophetam de damnatis in inferno certum est. Ita enim explicat Christus, *Marc.* ix, 42: «Bonum, inquit, est tibi debilem introire in vitam aeternam, quam duas manus habentem ire in gehennam, in ignem inextinguibilem, ubi vermis eorum non moriuntur, et ignis non extinguitur.» Et ita accipiant

omnes interpres: quare et praecedentia de seculo futuro, non presenti accipienda sunt, ut ibi dixi.

Queritur hic, an in inferno sint veri et proprie dicidi vermes, qui torquent damnatos? Calvinus, lib. III *Instit.* xxv, § 12, sicut iguini inferni tropice accipit, ut nil sit aliud quam ipsa Nei indignatio apprehensa a damnatis: ita consequenter tropice accipit et vermes. Aliqui per vermes intelligunt flammas tenues, quae mille locis et carne impinguant, instar vermiculorum, erumpent. Rursum multi catholici ignem proprie, vermen tropice accipunt, scilicet ut vermis sit dolor ac macror quasi vermis ortus ex putredine peccati, aurodens et torquens animum ex amissione tantu felicitatis, quam facile fuerat consequi; et tanta miseria incursum, quam per difficiles peccati vias sibi accesserunt. Ita S. Hieronymus et Procopius hic, Ambrosius in *xiv Luc.* lib. VII, Augustinus, lib. XX *De Civit.* xxi, qui tamen contraria sententiam asserti esse neque probabilem; Jansenius in *Concord.* cap. LXXI; D. Thomas in IV, dist. 1, *Quest.* II, art. 3, ad 1 et 2, Ibi Soto et communiter Scholasticus Unde et Isidorus, lib. I *De Summa bono*, cap. XIII, duplice ponit damnatorum peccatum: Nam et eorum memorem, sit, utrū tristitia, et corpus flammam. Verum videtur potius haec vermis esse trologicus.

Dico ergo hic intelligi propriæ dictos vermes: qui in inferno erunt horribiles, fessidissimi, morbosissimi et aeterni; sicut naturaliter salamandra et pyramus vivunt in igne: idque ad hoc, ut damnatorum, qui carni et concepientis tum corporis, tum mentis, et maxime superbie, induiserunt, aevrimini sint vinclis. Erit ergo hoc verminorum tormentum aque ut igne horribile et acerbum; non enim erunt hi vermes naturales, sed Dei miraculo efformati ad impiorum afflictionem: neque vermes hi non affigunt igne, sed tantum impios affligent.

Ubi nota quatuor locis horum vermium sacrae Scripturæ meminisse. *Primus* est hic Iacobus post eum *Judith* xv, 21; *tertius*, *Ecclesiast.* vii, 19; *quartus*, *Marc.* ix, 45. Num hoc sententia probatur *primo*, quia Iacobus ait *cadavera*, id est corpora, damnatorum feda, putida et cadaverosa, projecta in gehennam videnda esse a Beatis, et statim addit: «Vermis corum non morietur,» ubi sunt insinuat vermes hosce fore corporum, quae ideo vocat *cadavera*: hinc enim ex se scatent vermis. *Secondo*, quia id clare explicit *Ecclesiast.* vii, 19, et *Judith* xv, 21, ubi non anime, sed carnis vorcantur vermes: ergo carni erunt. Sic enim ait *Ecclesiast.*: «Vindictacarnis impii ignis et vermis.» Et *Judith*. • Dabit ignem et vermes in carnes eorum, ut urantur, et sentiant in sempiternum. • Licit enim in carnes aliqui sic exponant, q. d. In carnale vivam eorum, ad eam scilicet pertinet, ut in sepulcro, tamen haec frigida sunt, et re-

pignant ei quod subditur: « Ut sentiant in semiperitum, » et quod ait Christus, *Marc. ix. 43*: « Vermis eorum non moritur. » *Tertia*, igni jungitur vermis: ergo sicut ignis verus est in inferno, uti fides docet; ita et vermes: quia verborum nexus non patitur, ut ignis proprie, vermis tropice capiatur, maxime cum, sicut semper dicitur ignis, ita et semper dicatur vermis, nec usquam tropum in voce vermis explicet Scriptura. Et sane si verum ignem, verum sulphur, veram pitem intelligimus inferni in Scriptura, cur non et vermes? maxime cum regula sit S. Augustini et alterioris Palmarum in Scripturis omnia proprie accepitanda, non tropice, nisi cogat absurditas sententia: nihil autem in vermis, eorum vita in igne. modo agendi, mordendi et torquendi damnum est absurdum, non magis quam corporibus dannatorum, et in modo agendi ignis et sulphuris non tantum in corpora, sed et in animas corundum. *Quarto*, quia Beati habebunt quodam suavissima omnium sensuum oblectamenta, ut docent Theologi: ergo et dannati vermes et sordes habebunt, que onus sensus affligant, et voluptates illicitas quibus in hac vita se oblectarunt, congrue puniant. *Quinto*, quia ita sentient Haymo hic, Augustinus, *XXI De Civitate*; *xii*; *Basilius in Psalm. xxxix*, ad illum vers.: *Timorem Domini docebo vos*: « In inferno, ait, verminus innundabilis genus venenosum ac carnivorum erit, estina quidem, nec tamen se salians, intolerabiles dolores morsibus infligens. » *Auctor De Tripli habitaculo* apud S. Augustinum, tom. IX: « In inferno, inquit, est ferocies bestiarum, dilaceratio immortalium vermium. » *Innocentius III Pontificis*, lib. III *De Contemptu mundi*, cap. i, n et seq.: « Erit in gehenna vermis, inquit, duplex: interior qui rodit cor, exterior qui rodit corpus; » et cap. iv: « In inferno erunt vermes incoadienes. » *Prosper*, lib. III *De Vita contempl.* cap. xii, ali damantes « edacissimis in aeternum dilaniri vermis, nec finiri. » *Hugo Victorinus*, lib. IV *De Animam*, cap. xii: « In inferno, ait, omnes comburuntur, et verminus corundorunt, nec consumuntur, quorum rei symbolo Deus quodam valde impios vivos verminus corrodendos tradidit, n*t*u *Antioch.* lib. I, c. 4; et *Hesiodus* in *Thetis*, cuius ut pisces in aqua, ha vivunt in flamma. » Idem indicat *Cyrillus* in orat. *De extu animae*, ubi fædum et clementem vermen appellat: ergo corporalis erit, non spiritualis. Idem docent *Chrysostomus*, *Theophylactus* et *Guillelmus Parisiensis*, quos citat et sequitur *Noster Serarius* in *Judith* cap. xvi, *Quæst.* II. Sic et sentit *Gregorius de Valencia*, III part. *De Beat. et damnat. corp.*, disp. 13, *Quæst.* V, punet. 3. Serie Scriptura cum toties minatur improbus vermis, aque ac ignis gehenna, propriam aliquam, covam et miram penam dannatorum voluit significare; qualis non est moror vel remorsus conscientie: hic enim est in omni pena, et nemo, ne-

*Liber IV.
Antioch.
et
Calvinus
et
vermis
consumpti.*

*Mythos
vermis
quid?*

Calvinus quidem, dubitavit unquam, quin illa esset in gehenna. Quis enim nesciat in tanta pena, enaque eterna, damnatos dolere et cruciari, quod penas illas sibi accersiverint? Denique apposite damnati punientur verme: cum enim omnis caro corriperit viam suam, et plenariae proborum peccata sint carnalia, videamusque passionem grarsi libidinem, gulanum et crapulam, etc., apte Deus puniet eos putidis verminibus, qui ex gula, libidine, indeoque putenti carne oriri solent: idque furies predici voluit, ut ejus horrore homines sibi a peccatis hisce temperentur. Hoc est quod scribit S. Gregorius, XVI *Moral.* cap. ult.: « Carnalis dulcedo delectationis, in conscientia nutrit vermen doloris. Quid namque caro, nisi putredine ac vermis est? Et quisquis carnibus desideris anhelat, quid aliud quam vermen amat? Quis enim sit carnis substantia, testator sepulera. Quis parentum, quis amicorum fiduciam, quamlibet dilecti sui, tangere carnem securientem verminis potest. Cato Itaque cum conceperit, pensetur que sit exemplaris et intelligatur quia amat. » Causam subdit: « Nihil quippe sic ad edamani umi desideriorum carnalium appetitum valet quam unusquisque hoc, quod vivum diligat, quale sit mortuus, penset. Con siderata etenim corruptione carni, citius cognoscitur, quia cum illicito caro concupiscaatur, tabes desideratur. Bene ergo de luxuriosis menti dicitur: Dulcedo illius vermis: quia is qui in desiderio carnalis corruptionis aestuat, ad factorem putredinis anhelat. »

Quocirca S. Ambrosius, lib. VII in *Luc.* cap. xiv, tract. *De parata cana magna*: « Ut multa, inquit, ex cruditate febres nascentur et vermes, quando quis intertempore r. cibum sumit; ita si quis peccata peccatis acuminet, nec decusat ea penitentia, sed miscat peccata peccatis, cruditate contrahet veterum et recentium delictorum, indeoque igne quasi febre aduretur proprio, et verminus consumetur, id est torquebitur, » et cruciabitur usque ad consumptionem et mortem, ita tamen ut nonquam sit consumptus, nec mortuus. Iujus rei symbolo Deus quodam valde impios vivos verminus corrodendos tradidit, n*t*u *Antioch.* lib. I, c. 4; et *Hesiodus* in *Thetis*, cuius ut pisces in aqua, ha vivunt in flamma. » Idem indicat *Cyrillus* in orat. *De extu animae*, ubi fædum et clementem vermen appellat: ergo corporalis erit, non spiritualis. Idem docent *Chrysostomus*, *Theophylactus* et *Guillelmus Parisiensis*, quos citat et sequitur *Noster Serarius* in *Judith* cap. xvi, *Quæst.* II. Sic et sentit *Gregorius de Valencia*, III part. *De Beat. et damnat. corp.*, disp. 13, *Quæst.* V, punet. 3. Serie Scriptura cum toties minatur improbus vermis, aque ac ignis gehenna, propriam aliquam, covam et miram penam dannatorum voluit significare; qualis non est moror vel remorsus conscientie: hic enim est in omni pena, et nemo, ne-

bis? transierunt illa omnia tanquam umbra, et sicut navis quæ pertransit fluctuantem aquam, cujus, cum praterierit, non est inventire vestigium; sic et nos nati continuo deservimus esse. Virtus quidem signum nullum valimus ostendere, sed in malignitate nostra consumpi sumus (Vide *Servert.* v). Cum ingenii turbatione recognobant, quæ cum nimia delectatione gesserunt, ut stimulus memorie pungat ad posnam, quos aculeus nequit stimulat ad culpam. »

Ferunt Postea Prometheum, quod arundine ignem et oculo deduxerat, a Jove Caucaso monte aligatum, ubi ab aquila con illius perpetuo exceditur: Tityum vero terra filium, eo quod Latonam adamasset, ab Apolline sagittis confixum, et dannatum spud inferos ha pena, ut vultus ejus jejunus perpetuo arrodat: arrosum enim et exsuum semper renascat. Ita referunt *Iesiodus*, *Ovidius*, *Lucanus*. Unde *Virgilius*, VI *Æneid.*, de eo ita canit:

Rostrore immenso vultur adeno
Immortale fecit tendens, habituque sub alto
Pedes, nec ibis requies datur illa renas.

Hoc symbolo significarunt improbus a sua conscientia, velut a carnifice a furia noctis dieque torturari. Unde ex Virgilio pulchre hunc Isaiae verum ita carmine reddidit *Carpenteius*:

Supplicia queris? Jeus immortale cerate
Semper victuri tundens, fondaciora penas
Viscera corrodunt, mortisque amenta furor
Sufficitur dabunt, nec erunt sine fonte flammæ,
Flammæ virtus, insopique vapores.

Quocirca merito S. Bernardus, lib. V *De Consid.* cap. xii: « Hic est, ait, vermis, qui non moritur, memoria præteritorum; semel injectus, vel potius immatus per peccatum, hæsit firmiter, nequam delinqit avellendus. Nec cessat rodere conscientiam, eaque pastus esca utique inconsumptibili perpetuali vitam. Horreto verman mordacem, et mortem vivancem. Horreto incidet in manus mortuorum viventis et vita morientes. Hic est secunda mors que nunquam preceredit, sed semper occidit. Quis enim det illis semel mori, ut non moriatur in aeternum? Qui dicunt mortibus: Cadite super nos; et collibus: Operitez nos: Quapropter S. Pachomius, vir mira sanctus tempore Constantini Imperatoris: Si quando eum cogitatio pulsasset iniquita, mox eam repellebat, atque in timore Domini perseverabat affixus, eternarum memor permanebat, et dolorum sine fine manentium, ignis scilicet illius extinguibilis, et vermis nunquam morientis, » inquit *Auctor Vitæ ejus*, cap. xvi.

Nox morietur. — Vere S. *Gregorius*, lib. IV *Moral.* cap. vii: « Anima, inquit, mortaliter est mortal, et immortaliter mortal: ita enim mortaliter est, ut mori possit; ita mortaliter est, ut mori non possit. Nam beate vivere, sive per vitum, sive per supplicium perdit. Essentialiter autem vivere, neque per vitum, neque per suppli-

cium perdit. » Animo enim essentia nunquam interficit, sed est immortalis; moritur tamen spiritualiter, cum Dei gratiam quasi animam suam amittit. Unde *Dumascenus* in *Historia Bartana*, cap. XVII: « Peccatum, ait, est immortalis anima mortis. » Rursum moritur, cum in gehenna mortis eterna, id est agonia et doloribus mortis, in eternum punitur et cruciatur.

ET ERUNT USQUE AD SATIATEM VISIONIS OMNI CARNI. — *Pro satiataem visionis hebraicas est Tunc dero, quod primo, Syrus et Arabicus Antiochenus vertunt, erunt admiratio vel stupor omni carnis; secundo, Arabicus Alexandrinus, erit exemplum omni carni, puto omnibus hominibus; tertio, Vatablus et Forerius, erunt in fastidium vel nauseam; aliis in abominationem: abominari enim cadavera festentia et verminosus, qualia maxime sunt eorum qui in delicis ventris et venteri vixerunt. Melius Noster cum Chaldeo et aliis Hebreis dero accepit quasi compositum ex *Tunc de*, id est satietas, et *Tunc roon*, id est visio, quasi dictas satietas visi. Unde Chaldeus verit: Et erunt impii judice in gehennam, donec dicant super eos justi: Vidim *satis*. Alii et melius, q. d. Erunt semiperitum justis speculum. Ita S. *Cyprianus contra Bemeticum*, tract. 4, in fine. Sensus ergo est: Gaudebunt Beati videntes tantas reproborum, hostium Dei et suorum, penas, videntes se eam evadisse. At dannatos mira torquebit hoc sua pena speculum, et gaudium Beatorum, quodque nulla suorum ita exercitatorum pena, et lamentis moveantur, sed potius ridant, *Daigus* justitiae laudent. Nullus ergo eis in aeternum erit consolator, nullum dolorum lenimen; sed potius insultabit eis Deus, qui dixit Proverb. 1, 24: « Quia vocavi, et renegasti, etc., ego quoque in inferno vestre ridebo et subsannabo. » Insultabant eis Sancti et Angeli, *Psalm. LVI*, 11: « Letabitor iustus cum viderit vindictam, manus suas lavabit in sanguine peccatoris. » De voce *dero* plura dicunt Dan. xii, 3, in fine. Terminat hic Isaiae suam prophetiam subiungi oculis ultima et summata damnatorum supplicia, tum Beatorum gaudia. Quis enim stimulus hoc possit esse acrior ad omnem virtutem prosequendam, et omnem peccatum abominandum: « Ad hoc Propheta terminavit librum, ad quod terminabatur seculum, » ait S. Augustinus, lib. XX *De Civit. xxl*.*

Vide ergo hic et jugiter considera, o christiane, infelicem impiorum exitum plane disparem ab exitu piorum. Praedicti S. Hieronymus, epist. 24 ad *Marcellam*, ostendit quam mors S. Lea illistris femine, sed religiosa, dispar fuerit a morte consulis infidelis, qui per id tempus obicerat. « Humanitas, ait, fuit tanta (S. Lea) ut quandam plurimorum ancilla omnium putaretur. In culta vestis, vilis cibus, neglectum caput. Nutri igitur pro brevi labore eterna beatitudine fructum. Excepitur angelorum chorus, Abraxas simibus confovetur, et cum paupere quandam Lazaro di-

vitem purpuratum, et non palatum consulem, sed stratum stillam digitum minoris cernit inquirere. O quantarum mutatio! Ille qui ante paucos dies quasi triumpharet Capitolinas ascendit ares, nunc desolatus est nudus, non in lacteo colli palatio, ut uxor megitur infelix, sed in sordentibus tenebris continetur. Ille vero quam unius cubuli secreta dilabunt, que pauper videbatur et tenuis, cuius vita pitibatur amenita, Christum sequitur, et dicit: Quaecumque audimus, ita et vidimus in civitate Dei nostri. Unde patet esse concludit: «Quapropter moneo, et flens gemens quae contestor, ut, dum hujus mundi vitam currimus, non dubius tunies, id est duplice vestumar fide; non calecentorum bellibus, mortuis videlicet operibus, prægravemur: non divularum nos pera ad terram premat: non virge, id est potentie singularis, queratur auxilium; non pariter et Christum velutum habere et seculum; sed pro brevibus et caducis aeterna succedunt, et cum quotidie (seundum corpus loquor) pretermoriam, in easteris non nos perpetuos extinximus, ut possimus esse perpetui.»

Hac et ego suspirans gemens scribo, dum cogito tot quotidie perennant et in gubernacionem descendentium ruinas, ubi a vernis orum non morietur, et ignis non extinguetur. »Atque te, o lector, per viscera misericordie Dei nostra, per tuum ipsius sudorem, per unicum animulum tibi creditum, tueque curae commissum obsecro et obtestor, ut aeternitas et aeternorum tormentorum, neque ac gaudiorum, tibi a deo utrinque propostorum, de quibus hic unam jacis aliam, eamque irreversibilem, memoriam vivam tibi semper ob oculos ponas: haec duo non recedunt a mente tua: in hoc seculo et vanitas vanitatum, et omnia vanitas: o quantum est in rebus inane! o sine Christo quam vanum omne quod vivimus! In futuro, veritas veritatum, et omnia veritas, stabilitas stabilitatum, et omnia stabilitas, AETERNITATEM, ET OMNIA ETERNITAS: in celo dulcissima, in gehenna miserissima, ubi a vermis non morietur, et ignis non extinguetur. Ergo in medio constituta sic vive, ut in aeternum vivas. Ulica et brevis est vita tua; ubi mortuus haeris, ad vitam hanc redire non habebit: sapere, et erroris commissos corrigere non dabatur: clausa erit penitentiae janua. Ille prævidens sapito, dum tempus habebat.

Ita momentum quod delectat, ubi aeternum

quod cruciat; hic momentum quod cruciat, ihesum quod detectat. Verminus eorum non morietur, et ignis non extinguetur; gloria horum non morietur, et felicitas non extinguetur. Ille nunc juvenis, latere in adolescentia tua, ambula in viis cordis tui, et in intuitu oculorum tuorum, et scito quod pro his omnibus adducet te Deus in iudicium. Illo vase, vase inbia; mox peritris testatio, etras moriture. O vani filii aida, mendacia in stateris, ut decipient ipsi de vanitate in idipsum! O umbra, o somnum, o universa vanitas omnis homo vivens! Memento Creatrice tui antequam veniat tempus afflictionis, antequam rumperat funiculos argenteos, et recurvat vita aurea, et conteratur hydria super fontem, et revertatur polvis in terram suam unde erat, et spiritus rediret ad Deum, qui dedit illum. Quoniam ibi homo in dominum aeternitatis sue, vel supernus, vel infernus. Intrare per angustum portam, quia latet spatiovia est qua ducit ad perditionem, et inutili sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta, et arcta via qua ducit ad vitam, et pauci qui inveniunt eam (1).

(1) Quoniam omnia vaticinata sint Isaia, quari tam potest an volumen, quale nunc est, ab eodem editum sit, statu non omnia que per revelationem doctos fuit, quare chartae mandatae, hinc ex inscriptione: cap. vi, 1. Anno mortis Ozie, quod ante hanc mortem, c. in medium constabat regem moriturum esse, scribit non potuit; neque etiam visio hanc post mortem Ozie contigit, quo case dictum esset: Anno primo regis Iothahani, inscriptio quae postumam conjectura: Anno mortis Iothahani) inquit, jam aliquod temporis spatium, cum scriberet Isaia, prætempore fuisse, quocum consentire inscriptio, cap. vi, 1: Accidit tempore Achazi filii Iothahani filii Ozie, quod aque aliquod temporis intervalum inter factum et scriptum indicare videtur.

Hinc explicandum est turbatus ordo vaticinorum, quae ita collaudanda fuisse, ut caput vi inchoaret librum, deinde sequentur cap. ii-v, tandem cap. vii-xi cum cap. i. Quiquid sit, Isaia videtur edidisse vaticinia sua signalia, et cap. vi, cap. ii-v, cap. vii-xi, et cap. i, xiv, xxvii, xxviii-xxx; et sic porro. Hac dico: Propheta omnium dicitur Propheta, in nostrum volumen collecta sunt. Hinc quaeplures vaticinia desperita, et oure sua manu esse videtur. Quia autem scripta collecta, acta si, dicneque. Qui plura vaticina Isaia abdicant, contentum, ea sub fine exsili Babylonici, vel post reditum Iudeorum in patriam, collecta fuisse, quod illos argumentum evindit nequeit. Versimiliorum et sententiæ, minoras collectiones, ut cap. i-v, cap. vi-xi, cap. xi-xiii, cap. xix-xxv, moriente Propheta jam diffusa, que paulo post in nostrum volumen conscripta sunt. (Johm.)

JUBILUS

EX MAGNIFICIS ISAIE ORACULIS.

ZORUNCHE ORDINATA SYNOPSIS, QUBUS ECCLESIE REDEMPTIONEM, GRATIAM, PACEM, EXSULTATIONEM, VICTORIAM, IMPETATIS ET EXPONUM EXCIDICM, CHARMATA SPIRITUS SANCTI, CELESTIUM BONORUM AFFLVENTIAM, AC PERENNEM FELICITATEM, ET TRIUMPHUM PER CHRISTUM BANDA PROMITTIT.

I. Audite, eccl., et auribus percipite, terra, quoniam Dominus locutus est. Filios enatrivi, et exaltavi: ipsi autem spreverunt mo.

Cognovit hos possessorem suum, et asinus praeseppe domini sui: Israel autem me non cognovit, et populus meus non intellexit.

Ve genti peccatorum, populo gravi iniquitate, semini nequam, filii scleratis!

Omnis caput languidum, et omne cor mortens. A planta pedis usque ad verticem, non est in eo sanitas: vulnera, et livor, et plaga tumens.

Nisi Dominus exsiruum reliquias nobis sermen, quasi Sodoma fuisseamus, et quasi Gomorrah similes essemus.

Audite verbum Domini, principes Sodomorum: percipite auribus legem Domini nostri. populus Gomorrah.

Lavamini, mundi estote, auferite malum. cogitationum vestrarum ab oculis meis: si fuerint peccata vestra ut coquicinum, quasi nix dealbabuntur.

Si volueritis, et audiueritis me, bona terra comedetis. Quod si nolueritis, et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos.

Quonodo facta est merita civitas fidelis, plena iudicij? Justitia habitavit in ea, nunc autem homodie. Principes tui infideles, soci furum: poni debuimus Propheta, in nostrum volumen collecta sunt.

Hinc queplures vaticinia desperita, et oure sua manu esse videtur.

Propter hoc, ait Dominus, fortis Israel: Heu, consolabor super hostibus meis; et vindicabor de iniuriis meis; ex quoq; ad purum scoriam tuam.

Et resitum judices tuos ut fuerint prius. Post haec vocaberis civitas justi. Sion in iudicio redimetur: et conteret scelestos, et peccatores simili.

II. Et erit in novissimis diebus preparatus mons domus Domini in vertice montium, et fluent ad eum omnes gentes, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob; quia de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem.

Conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces. Dominus Jacob, venite; et ambulemus in lumine Domini.

Dies Domini super omnem superbum et excel-

sum. El introibunt in speluncas petrarum, et in voragine terreni, a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis eius, cum surrexerit percutere terram.

Quiescite ergo ab homine, cujus spiritus in natura ejus est, quia excelsus reputatus est ipso.

III. Ecce enim Dominator Dominus anferat a Iuda validum et fortis, omne roburantis et aquæ, consiliarium et sapientiam. Et dabo pueros principes eorum, et effeminati dominabuntur eis.

Provocaverunt oculos majesticis ejus: peccatum sum quasi Sodoma predicaverunt. Ve animae eorum, quoniam redditia sunt eis mala!

Dicite justo quoniam bene, quoniam fructum adiunctionem suarum comedet. Populus meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt.

Pro eo quod elevata sunt filiae Sion, et ambulabant extento collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant, decalvabat Dominus verticem filiorum Sion: et erit pro suavi odore felix, pro zona funiculis, pro fascia pectorali cilicium.

IV. In illa die erit germe Domini in magnificencia. Omnes qui relicti fuerit in Sion, sanctus vocabilis, omnis qui scriptus est in vita, cum abeatur Dominus sorores filiarum Sion in spiritu iudicij et ardoris.

V. Cantabo dilecto meo canticum patruelis mei. Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Et scripsit eam, et plantavit eam electam.

Nunc ergo, viri Iuda, iudicate inter me et vineam meam.

Quid est quod debui ultra facero vineam meam? an quod exspectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas?

Auferam ergo sepe ejus, et erit in direptionem.

Ve qui conjungitis dominum ad dominum, et agram agro copulatis! numquid habitabilis vos soli in media terra?

Ve qui consurgitis manus ad chribitatem secundam! Cithara, et lyra, et tibia, et vinum in convivis vestris: et opus Domini non respicit.

Propterea dilatavit infernum animam suam, et aperuit os suum absque illo termino.

Ve qui trahitis iniquitatem in funiculis vanita-